

A szakképesített nyelvi közvetítők és a munkaerőpiac

Amikor a Fordítók Nemzetközi Szövetsége /Fédération Internationale des Traducteurs, FIT/ BABEL című folyóiratának 1972.évi 4.számát a szerkesztőségtől kézhez kaptam, arról beszélünk, hogy a TMT-ben rövid referátum keretében ismertetem a nyugat-német W. WILSS professzor tanulmányát a szakképesített nyelvi közvetítők/fordítók, illetve tolmácsok/ elhelyezkedési és munkalehetőségeiről. A szerző által tárgyalt problémák azonban ennél messzebbre utalnak, s jelentős tudományszervezési vonatkozásaik is vannak. Pl.: föl kell-e mérni előzetesen a diplomások tekintetében várható társadalmi igényt? A munkaerőpiac szabályozása érdekében be kell-e vezetni az egyetemeken és főiskolákon a "numerus clausus"-t? És így tovább.

Ezért, és egyes megtévesztő megállapítások tisztázása érdekében nem tudtam megmaradni a referáló tárgyilagosságának a szintjén. Beszámolómból bírálat lett.

WILSS tanulmányának minden érdeme és aktualitása mellett számos hiányossága van. A legnagyobb szerintem az, hogy a dolgozat - lényegét tekintve - un. esettanulmány. Csak a Német Szövetségi Köztársasággal és csak az egyetemi szintű diplomát szerzett fordítókkal, illetve tolmácsokkal foglalkozik, de ezt a körülményt sehol sem hangsúlyozza ki nyomatékkal. Következtetései, megállapításai tehát nem általánosíthatók, noha a cikknek mintha éppen az ilyen általánosítás lenne a fő célkitűzése.

Emellett a tanulmányban teljes a kavarodás a szakképesített nyelvi közvetítők, a más végzettségű fordítók és tolmácsok, továbbá az un. szabadfoglalkozású munkaerők definiálatlan fogalmai között. Nyilvánvaló ugyanis, hogy valaki diplomával a zsebében is választhatja a "szabad" foglalkozást. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy sok eredményesen dolgozó fordító és tolmács semmiféle egyetemi vagy főiskolai oklevéllel nem rendelkezik.

A tanulmány szerzője továbbá fejtegetéseit kizárólag az iparra és a kereskedelemre szűkítette le. Ez is zavarólag hat. Az állami hivatalokat, a kiadókat, a nemzetközi szervezeteket ugyan mellékesen megemlítette - mint lehetséges munkaerőkeresleti tényezőket - de szerepüket nem vizsgálta. Egyáltalán nem tett említést a szolgáltató iparágak, közöttük az idegenforgalom munkaerőkeresletéről, sem a bírósági és egyéb jogügyi szervek, a dokumentációs központok, a tömegtájékoztatási eszközök, a film, a színház stb. sokoldalú nyelvi közvetítési igényeiről.

Mindezek a hiányzó szempontok erősen zavarják WILSS következtéseinek a kiértékelhetőségét. De nézzük, hogy mire is hívja föl a szerző olvasói figyelmét.

Nem kevesebbre, mint arra, hogy le kellene lassítani a fordítók és tolmácsok képzését, mert a munkaerőpiac telítődött. Az intézetek

és főiskolák ontják /az NSZK-ban/ az újabb és újabb diplomásokat /a nyelvi közvetítői pálya - bár nem sorolható a jól jövedelmező foglalkozások közé - a fiatalok körében ma "divatban" van/. A munkaerőkinálat tehát meredeken emelkedik. A munkaerőkereslet viszont jó ideje stagnál, s úgy tűnik, hogy rövidesen csökkenni fog. Még szerencse - írja WILSS - hogy a végzős növendékek nagyobb része nő, akik később férjhez mennek, gyerekeket szülnek, s így a munkaerőkinálatot csökkentik.

A végzett diplomás nyelvi közvetítő - kellő gyakorlat hijján - azonnal igen erős versenybe kerül, ha egyáltalán talál munkát. Helyzete tehát hasonló azon fiatal szociológusokéhoz, illetve pszichológusokéhoz, akik azt hitték, hogy az egyetemi oklevél megszerzése egyszer s mindenkorra megoldotta elhelyezkedésük és megélhetésük gondját.

WILSS idevágó érvelését azzal a megjegyzéssel is erősíteni kívánja, hogy a nyelvi közvetítés egyoldalú foglalkozás, másra nem képesít, vagyis más irányu munkavállalást nem tesz lehetővé. Maga a nyelvtanári munkalehetőség is lassan bezárul a munkát nem találó diplomás nyelvi közvetítők előtt, mert az egyetemek bölcsészeti karai egyre nagyobb hullámokban bocsátják ki az életbe az élő nyelvek tanárait.

A szerző tehát azt mondja: főll kell mérni pontosan a munkaerőpiac helyzetét, tisztázni kell az elhelyezkedési lehetőségek mennyiségi és minőségi föltételeit, s ennek megfelelően kell tájékoztatni az erre a pályára készülő fiatalokat. A pályaválasztási tanácsadás lényege a más pályákra való átirányítás lenne.

Ez az a pont, amelyet az egész tanulmányban a legveszélyesebbnek érzek. WILSS semmit sem mond a minden háboru után jelentkező "demográfiai hullám"-ról, amely az NSZK-ban most csap át a felsőfoku tanintézeteken. Arról sem beszél, hogy az NSZK-ban rengeteg a háboru után otthagadt idegen, az emigráns, a bevándorolt, a vendégmunkás, amerikai szakember és katona, s ezek értelmiségi tagjai jórészt nyelvismertük révén igyekeznek boldogulni, illetve mellékkeresetre szert tenni. Az NSZK-ban igen gyakori az ilyen "alkalmi" fordítók áralákinálása is, vagyis az, hogy a rendeletileg megállapított hivatalos honoráriumok alatt vállalnak munkát.

Az NSZK-ban ma százával ajánlkoznak /hirdetések útján is/ szerb, horvát, bolgár, makedon, görög, yiddis stb. fordítók, olyanok is, akik társadalomtudományi, természettudományi főiskolai-egyetemi végzettséggel rendelkeznek. Senki se essék tehát kisértésbe, hogy a WILSS által fölvázolt helyzetképet például Magyarországra próbálja alkalmazni! De tanulmányt lehetne írni a fejlődő országokban mutatkozó és egyre szélesedő fordítóihiányról is. Az viszont tény, hogy a nyugat-európai országok egyikében-másikában már tényleges tulkinálat mutatkozik diplomás tolmácsokban. Ennek oka az, hogy a fordító- és tolmácsképző intézetek /főiskolák/ hallgatóinak túlnyomó többsége nő. Ezek pedig a szereplést, megjelenést, öltözködést biztosító tolmácsi pálya felé vonzódnak leginkább. Egy fiatal diplomás nő hajlandó valamelyik rádióhoz vagy TV-adóállomáshoz is elmenni fordítónak, de nagyon kevés választja közülük a tudományos-műszaki fordítói foglalkozást.

WILSS a továbbiakban azzal vádolja a jelenlegi egyetemi szintű nyelvi közvetítői képzést, hogy tulságosan heterogén és nem reális jellegű. A képzés metodikája és célja konkrét igényeket kell, hogy ki-elégítsen.

No de mi az a "konkrét igény"? Pl. optikai szakfordítókat képezünk? A leszűkített szakosítás már csak azért is elképzelhetetlen, mert nincs kellő számú és képzettségű szaktanár, s ha akadna is, a tanulás igen költséges lenne /két-három hallgató jutna egy-egy szaktanárra/. A képzést továbbá bizonyos idő eltelte után le kellene állítani; a speciális igényeket egy-két végzős évfolyam ki tudja elégíteni.

Természetesen a nyelvi közvetítőket képző főiskoláknak ma is egyéni profiljuk van, vagyis a képzést meghatározott céllal végzik. Genf és Bécs például kifejezetten a nemzetközi szervezetek számára készíti elő a leendő fordítókat és tolmácsokat. Az ottani főiskolákon a kellő általános műveltség /beleértve az újabb kori szellemi áramlatokat, szépirodalmat és művészeteket is/ tanítása tehát elengedhetetlen. A párizsi főiskola viszont kifejezetten az ipar számára képez nyelvi közvetítőket, bár az oktatás itt is egyetemi jellegű általánosságokban marad, a hallgatókra bízva a szakterület megválasztását. Mert mihez is kezdhetne egy kizárólag úrkutatási témákra kiképzett nyelvi közvetítő, ha szolgálataira egyetlen szervezet, intézet vagy vállalat sem tartana igényt? Az oktatás célja mindig olyan biztos alapok lerakása, amelyekre később bárki nyugodtan ráépíthet, illetve olyan átfogó módszerek megtanítása, amelyek alkalmazásával később egészen új problémák is megoldhatók. A WILSS-féla "célközpontos" /funktionspezifisch, firmenspezifisch/ oktatás egyetemi szinten elképzelhetetlen!

De térjünk vissza a szerző fejtegetéseihez. A mai áldatlan állapotok előidéző okait WILSS három csoportba foglalja össze:

1. a társadalmi igényt nem mérték föl, a képzést a létszám tekintetében nem tervezték meg. A munkaerőpiac telített ?/, a végzett nyelvi közvetítők tehát képzettségük szintje alatt kényszerülnek munkát vállalni, vagy hosszadalmas átképzésnek /újabb diploma/ kénytelenek magukat alávetni;

2. a jelenlegi /NSZK-beli/ fordító- és tolmácsképző főiskolák nem foglalkoznak műszaki-tudományos nyelvi képzéssel, holott a jó szakfordító még ma is "hiánycikk" /Mangelware/!

3. az idegen nyelveket ismerő, olvasási és megértési készséggel rendelkező szakemberek száma gyorsan növekszik. A két- vagy több nyelvség, ilyen vagy olyan szinten, ma már sok szakterületen alapkövetelmény számba megy. Így hivatásos fordítókra és tolmácsokra mind kevesebb lesz az igény. Egyes vállalatok dolgozóik számára házi nyelvtanfolyamokat szerveznek, mások szakembereiket vállalati pénzen intenzív nyelvkurzusokra küldik, ahol a vállalatnál szükséges idegen szaknyelvi alapismereteket elsajátíthatják.

Nos, a 2.pont szembeötlő módon ellentmond az 1.-nek. Csak rossz nyelvi közvetítőkben mutatkozik bizonyos túlkínálat /még nálunk is!/, jó fordítóknak az egész világon hiány mutatkozik, az NSZK-ban is, s ezt WILSS is igazolja.

Ami a 3. pontot illeti, WILSS azt is állítja, hogy vizsgálatai szerint az ipari-kereskedelmi vállalatok jobban kedvelik az olyan nyelvi közvetítőt, aki a vállalat profilja szerint specializáltan minősül, s ehhez valami idegen nyelvismeretre tett szert, mint azt aki alapvető képzést kapott, s ahhoz bizonyos szakmai ismereteket szerzett.

Abban WILSS-nek igaza van, hogy nagyobb súlyt kellene fektetni a műszaki-tudományos, valamint a szaknyelvi képzésre. Ez azonban általában már meg is valósult, s éppen a humaniorákra beállított német egyetemi képzés a kivétel. Tudni kell azt is, hogy a nyugat-német "Dolmetscher Institut"-okat mindenütt a bölcsészkarok mellé rendelték, sehol egy műszaki egyetem /Technische Hochschule/ mellé! Hát persze, hogy KEATS-szel és RIMBAUD-val foglalkozik a leendő "szakfordító"; mit is tanulhatna mást egy "nyelv és irodalom" tanszéken?!

Ez a helyzet viszont a leendő középiskolai tanárokat is terheli, tehát ők - legalábbis a szakszerűség szempontjából - nem jelenthetnek konkurenciát a hivatásos fordítók és tolmácsok számára. Vagyis WILSS-nek ez az érvelése is megdől.

A szerző azt kívánja, hogy a mindenütt 8 félévre kiterjesztendő fordító- és tolmácsképzés /ma a tanulmányi idő egyes főiskolákon még csak 6 félév/ kettő négy féléves szakaszból tevődjen össze. Az első négy féléves tanulmányi szakasz adjon olyan általános nyelvi-nyelvészeti képzést, hogy az első szigorlaton megfelelt hallgatók minden nehézség /ráhallgatási kényszer/ nélkül átiratkozhasanak a bölcsészeti karok tanári szakjaira /élő nyelvek/. A második szakasz nyújtson szaknyelvi, terminológiai, fordításelméleti és -technikai ismereteket.

Ez a fontosabb főiskolákon /pl.Párizsban, Bécsben/ már ma is így van. WILSS azonban itt egy újabb ellentmondásba keveredett önmagával, hiszen ha a végzett középiskolai tanárok veszélyeztetik a fordítók és tolmácsok existenciáját, akkor a hallgatók egy részének átirányítása a tanári szakokra nem könnyít semmiképpen sem a munkaerőpiac helyzetén.

WILSS-nek azt a megállapítását sem lehet általánosítani, miszerint ma a két legfontosabb idegen nyelv az angol és a francia. A mai NSZK mai viszonyai között ez biztosan így van. De nálunk az angol és az orosz, illetve az orosz és a német a két legfontosabb idegen nyelvpár. Másutt megint más.

Abban sincs egészen igaza a szerzőnek, hogy egyetlen idegen nyelv ismeretével nehéz boldogulni. Az "arany szabály": egy idegen nyelv több szakma, vagy több idegen nyelv egy szakma. Természetesen csak növeli az elhelyezkedési és munkavállalási lehetőségek számát, ha valaki több idegen nyelven több szakmában is otthonos.

Abban viszont igazat kell adnunk WILSS professzornak, hogy egy diplomával rendelkező fordító vagy tolmács nem ér és nem tud eleve többet, mint az a gyakorlott kartársa, aki oklevéllel nem dicsekedhet. Ennek oka pedig az, hogy a jó nyelvi közvetítőt a képesség, a tudás és a gyakorlat együttesen minősíti. Ha ezekhez még szorgalom és lelkiismeretesség is járul, a jó szakfordító ugyanolyan hírnévre tehet szert, mint akármelyik szépirodalmi /"műfordító"/ kartársa. Az természetesen lényegtelen, hogy a tudást valaki a gyakorlat során autodi-

dakta módon, vagy egyetemi vizsgákon /esetleg csak bukdácsolva/ szerzi meg. A képzés célja mindenesetre az, hogy a főlhalmozódott és rendszerezett tapasztalati anyagot, mint tudást, szervezett formában adják át azoknak, akik vállalják a stafétabotok átvételét.

WILSS-nél ezen a ponton, sajnos, minden összekeveredik: diplomás és nem diplomás, szabadfoglalkozású, "specialista" és un. "alkalmi" nyelvi közvetítő egyaránt. Egy azonban bizonyos, s ez az, hogy amíg a társadalom, illetve az állam a magasabb végzettséghez nem biztosít megfelelő munkaalkalmat, vagyis elhelyezkedési lehetőséget, a tanulás szabadsága ideálista szólam marad csupán. Ez WILSS megállapítása, s ezzel teljes mértékben egyetérthetünk.

A szakember-szükséglet fölmérése tehát nem elutasítandó, elvetendő dolog. Csupán minden egyes országban külön-külön kell elvégezni!

WILSS professzor ismertetett megállapításait és következtetéseit egy olyan kérdőíves vizsgálatból vonta le, amelynek a során 985 kitöltendő válaszlapot küldött szét a nyelvi közvetítés terén érdekelt NSZK-beli közép- és nagyvállalatoknak. Azonban mindössze 295 kiértékelhető válasz érkezett vissza hozzá. Ez még statisztikai mintavételnek sem elegendő egy 60 millió lakosu, iparilag és kereskedelmileg fejlett országban. Altalánosításra semmiképpen sem nyujt lehetőséget.

/WILSS,W.: Der Übersetzer und Dolmetscher in der gewerblichen Wirtschaft. = Babel, 18.k.4.sz. 1972. p.12-18.

Tarnóczi Lóránt